

УДК 343.211.3:351/354(477)

Єгорова Валентина Сергіївна –

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права

Факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Valentyna Yehorova -

PhD, Associate Professor, Associate professor of the Department of Intellectual

Property and Private Law, Faculty of Sociology and Law, National Technical

University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

(37 Beresteiskyi Av., Kyiv, 03056, Ukraine)

Захист прав людини в контексті євроінтеграції – основні аспекти

Protection of human rights in the context of European integration - main aspects

Стаття присвячена захисту прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні. Розглянуто Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ), Європейський суд з прав людини та основні проекти Ради Європи.

Ключові слова: захист прав людини, міжнародний опит, Конвенція, Європейський суд з прав людини.

Protection of human rights in the context of European integration - main aspects

The article is devoted to the protection of human rights in the context of European integration and social transformations in Ukraine. The European

Convention on Human Rights (ECHR), the European Court of Human Rights and the main projects of the Council of Europe were considered.

Keywords: protection of human rights, international survey, Convention, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що захист прав людини у сучасному світі дуже актуальне питання, і Україна прагнучи до Європейського Союзу зобов'язана впроваджувати необхідні реформи захисту прав людини.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Окремим аспектам проблеми захисту прав людини в контексті євроінтеграції присвячені праці таких вчених як: Лазур Я., Ратушний С., Бориславська О., Волошин А., Колодій А., Орзих М., Шаповал В. та інші. Хоча публікацій стосовно певних аспектів захисту прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні, а також реалізації євроінтеграційного курсу України поки ще бракує.

Метою статті є дослідження генезису та характеристики захисту прав людини в контексті євроінтеграції та деякі проблеми набуття Україною повноправного членства в ЄС після набуття статусу офіційного кандидата на вступ.

Виклад основного матеріалу. Захист прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні - це важлива тема, яка обговорюється в сучасному українському суспільстві. Україна, прагнучи до європейської інтеграції, зобов'язана забезпечити захист прав людини на всіх рівнях.

Захист прав людини є одним із основних принципів Європейського Союзу, тому Україна зобов'язана впроваджувати необхідні реформи захисту прав людини. Це охоплює такі питання, як свобода слова, права жінок, захист прав мігрантів, боротьба з корупцією та розбудова незалежної судової системи.

Україна активно працює над реформами, спрямованими на зміцнення прав людини. Наприклад, було прийнято закони, спрямовані на запобігання дискримінації, вдосконалення правозастосування та розширення доступу до правосуддя. Також проводяться кампанії з популяризації прав людини та освітні заходи, спрямовані на підвищення свідомості громадян щодо їхніх прав та свобод.

Проте, необхідно визнати, що є деякі виклики і перешкоди на шляху до повного захисту прав людини в Україні. Недостатня ефективність правоохоронних органів, корупція та недостатня свобода ЗМІ (засоби масової інформації) залишаються актуальними проблемами, які потребують подальших зусиль.

Україна повинна продовжувати здійснювати реформи та співпрацювати з міжнародними партнерами для забезпечення повного захисту прав людини. Це допоможе побудувати справедливе та демократичне суспільство, в якому кожна людина має можливість реалізувати свої права та свободи.

Захист прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні базується на міжнародному досвіді та нормах, встановлених міжнародними організаціями. У цьому процесі Україна активно співпрацює з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами.

Міжнародний опит демонструє, що захист прав людини є одним із основних принципів розвинутих демократичних суспільств. Європейський Союз має високі стандарти у сфері прав людини, які визнаються щодо всіх його членів. Україна, як країна, що прагне до євроінтеграції, зобов'язана пристосовувати свою законодавчу базу та практику до цих стандартів.

Україна прийняла ряд реформаторських заходів для забезпечення захисту прав людини, враховуючи міжнародний досвід. Наприклад, було створено Національну службу з питань прав людини, яка відповідає за

контроль захисту прав та надання рекомендацій уряду. Також було прийнято Закон України "Про захист прав людини" [1] та інші законодавчі акти, спрямовані на забезпечення рівних прав та свобод для всіх громадян.

Однак, необхідно враховувати, що кожна країна має свої особливості і виклики. Україна знаходиться в складному процесі трансформації та реформування своєї системи. Це вимагає постійних зусиль та співпраці з міжнародними партнерами для ефективного захисту прав людини.

Отже, Україна використовує міжнародний опит та співпрацює з міжнародними організаціями для забезпечення захисту прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій. Це допомагає побудувати справедливе та демократичне суспільство, де права та свободи кожної людини є гарантованими.

З 1950 року Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) є найважливішим документом у міжнародній системі захисту прав людини. Із першого дня появи Конвенція слугує дороговказом для визначення ідеалів і цінностей демократичних суспільств і фундаментом для розвитку правових держав.

З часу набрання чинності Конвенцією було прийнято 16 Протоколів, які стали її невід'ємною частиною. Протоколи розширили діапазон гарантованих прав і свобод людини та вдосконалили механізм їх захисту.

Конвенція стала фундаментом для створення цілого комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, захисту її законних інтересів і потреб, дотримання верховенства права і демократії.

Європейська конвенція з прав людини – це живий інструмент кожної людини для захисту своїх прав, про що йдеться у новому посібнику Ради Європи. [2].

На сьогодні Радою Європи розроблено та ухвалено понад 200 конвенцій та угод, які спрямовані на захист і реалізацію фундаментальних цінностей – прав людини, демократії і верховенства права. Всі 47 держав-членів Ради Європи підписали Конвенцію. Сьогодні Конвенція захищає права близька 830 мільйонів людей у Європі, в тому числі – українців. Основна відповідальність за дотримання прав, викладених у Конвенції, покладається на уряди, парламенти і суди в кожній країні.

Для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина був створений Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [3]. Суд діє як подушка безпеки. Конвенція гарантує кожній людині конкретні права, а її положення розглядаються ЄСПЛ як норми прямої дії. Окремі особи можуть подати скаргу про порушення прав людини на будь-яку з 47 держав-членів до Суду в Страсбурзі після того, як вони використали всі можливості оскарження на національному рівні.

Якщо Європейський суд встановлює, що права людини заявника/заявниці були порушені, то відповідна держава повинна забезпечити правосуддя для даної особи. Держава може також вжити заходів для забезпечення того, щоб подібні випадки не повторювалися. Дії, що вживаються національними владами у відповідь на рішення Суду, знаходяться під наглядом Комітету Міністрів Ради Європи.

Водночас, права людини, що містяться в Європейській конвенції, захищаються в країнах найрізноманітнішими способами. Принципи Конвенції та судова практика Європейського суду враховуються в постановах, що виносяться національними судами, в законодавстві, ухваленому парламентами, а також у рішеннях національних органів влади. Отже, рішення Європейського суду є лише одним із шляхів захисту прав людини у Європі.

Таким чином, із прийняттям Радою Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на європейському континенті розпочався процес створення якісно нової європейської системи захисту прав і свобод людини. Конвенція стала важливою складовою розвитку національних правових систем країн Європи, надзвичайно впливовим чинником залучення у ці системи фундаментальних цінностей і норм щодо захисту прав людини, верховенства права і демократії.

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала ЄКПЛ, яка набрала чинності для України 11 вересня того самого року. Завдяки цьому, українці отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією до Європейського суду з прав людини.

Для підтримки України у виконанні своїх зобов'язань як держави-члена Ради Європи з 2005 року реалізуються Плани дій – стратегічні програмні документи із визначеним періодом часу дії. Наразі виконується План дій Ради Європи для України на 2018-2024 роки. У рамках Плану імплементується низка проєктів щодо сприяння дотриманню в Україні прав людини, демократії і верховенства права.

Проєкт Ради Європи «Стамбульська конвенція: інструмент для посилення боротьби з насильством стосовно жінок і домашнім насильством в Україні» [4]. Проєкт орієнтований на запобігання насильству та підтримку постраждалих, що є одним з основних постулатів Стамбульської конвенції.

Конвенція про захист прав людини визнає порушення права на повагу до приватного та сімейного життя порушенням основоположних прав людини (Ст.8). Рішення ЄСПЛ у справах, пов'язаних з домашнім насильством, гарантують безпеку та захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту

недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу. 3 вересня 2020 року українка вперше виграла справу про домашнє насильство в Європейському суді з прав людини. ЄСПЛ прийняв рішення у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19), у якому зобов'язав Україну припинити порушення права Ірини Левчук на повагу до приватного та сімейного життя. ЄСПЛ ухвалив рішення, в якому визнав порушення ст. 8 Конвенції з прав людини і постановив виплату сатисфакції: 4 500 євро (моральна шкода) та 1 150 євро (видатки і витрати).

Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» [5]. Проект фокусується на підтримці України у посиленні її реакції на випадки сексуальної експлуатації дітей, у тому числі в цифровому середовищі, на поширенні сприятливих для дітей практик з акцентом на забезпеченні прав дітей-жертв та свідків у судових провадженнях, та просуванні прав дитини в цифровому середовищі.

Конвенція прямо не містить положень, спеціально спрямованих на захист дитини (за винятком положень статті 5 § 1 (d), що дозволяє законне затримання неповнолітніх), однак обсяг більшості наданих нею прав такий, що ними може користуватися будь-яка людина, незалежно від вікових або інших характеристик. Хоча текст Конвенції містить декілька конкретних посилань на дітей, її статті використовуються ЄСПЛ для захисту та просування прав дітей. Особи, включаючи дітей, які стали жертвами порушень прав та гарантій, передбачених Конвенцією, можуть звертатися до Суду. ЄСПЛ, розглядаючи справи, де мало місце порушення прав дітей, посилається на норми ЄКПЛ як базовий документ.

Прецедентне право ЄСПЛ і Європейського комітету з соціальних прав ілюструє безліч ситуацій, в яких права дітей перебувають під загрозою. В останні роки Суд встановив ряд порушень ЄКПЛ по

відношенню до дітей, наприклад, статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії), а також статті 14 (заборона дискримінації).

Проект Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні» [6]. ЄКПЛ і Європейська соціальна хартія складають основу структури Ради Європи з прав людини, що в свою чергу забезпечує захист громадянських, політичних та соціальних прав. Проект сприяє ефективному виконанню рішень ЄСПЛ, які мають також соціальний вимір.

Зокрема, нещодавно Проект презентував Аналіз національного законодавства України, що передбачає соціальні виплати в контексті виконання рішень ЄСПЛ у справі «Бурмич та інші проти України», інших рішень ЄСПЛ щодо невиконання рішень національних судів України з соціальних питань.

Проект Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» [7]. ЄКПЛ забезпечує ефективні інструменти захисту прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Відповідна практика ЄСПЛ детально проаналізована і постатейно розкривається в посібнику «Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших Стандартів Ради Європи» [8]. Завдяки всеохопним тренінгами включно з дистанційним освітнім HELP-курсом з питань внутрішнього переміщення, судді і провідні юристи істотно розширили щоденне застосування Конвенції та сталої практики ЄСПЛ у сфері прав і свобод ВПО.

Рішення ЄСПЛ змусили Уряд України радикально змінити первинний підхід і створити механізм компенсації за житло, зруйноване внаслідок збройного конфлікту. В рамках наступної фази Проекту Рада

Європи і надалі буде сприяти розширенню застосування Конвенційних стандартів із захисту прав людини ВПО та інших осіб, що постраждали від конфлікту.

Проект Ради Європи «Захист національних меншин, в тому числі ромів, та мов меншин в Україні» [9]. Стандарти Ради Європи у галузі протидії дискримінації та захисту прав меншин закріплені у статті 14 та Протоколі №12 ЄКПЛ та відповідної практики ЄСПЛ. Проект спрямований на зміцнення загальної законодавчої та інституційної спроможності для захисту національних меншин, включаючи ромів, та мов меншин в Україні, водночас посилюючи потенціал та можливості ефективної участі представників національних меншин у процесах прийняття рішень відповідно до статті 14 та Протоколу №12 до ЄКПЛ та відповідної практики ЄСПЛ.

Проект Ради Європи «Підтримка інституцій для боротьби з неналежним поведінням в Україні» [10]. ЄКПЛ і практика ЄСПЛ слугують дороговказом стандартів та кращих практик для ключових гравців на полі розслідування катувань та інших серйозних порушень прав людини. Цей дороговказ є невід'ємною частиною національного законодавства України і беззаперечним маркером орієнтованості країни на демократію, верховенство права, захист прав людини.

У межах Проекту методологія та контент навчальних інтервенцій для посилення спроможності слідчих Державного бюро розслідувань та прокурорів ефективно розслідувати катування та інші порушення прав людини вибудовуються на стандартах ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. 80 % наших слухачів вже запровадили, або готові запровадити, конкретні зміни у виконанні своїх професійних обов'язків. Так, вони стали краще планувати слідчі дії за відповідними правопорушеннями, почали використовувати набуті знання в обґрунтуванні процесуальних документів, правильніше, на

їхню думку, кваліфікують відповідні злочини та більш уважно ставляться до їх розслідування, спроможні чіткіше визначати межі допустимого втручання у права людини.

Проєкт й надалі працюватиме для посилення захисту прав людини в Україні, підтримуючи інституційний та професійний розвиток відповідних інституцій для ефективного розслідування порушень прав людини, засновуючи запропоновану підтримку та експертизу на стандартах ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ.

Проєкт Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України» [11]. Права у сфері кримінальної юстиції, закріплені у ЄКПЛ, є надзвичайно важливими. Вони забезпечують гарантії для здійснення правосуддя із всебічним дотриманням прав людини на всіх стадіях кримінального провадження: чи то у забороні катувань, покарань, нелюдському поводженні, або такому, що принижує людську гідність, чи то у праві на свободу та особисту недоторканність й у праві на справедливий суд.

Проєктом надається експертна оцінка різних проєктів законів, підзаконних нормативно-правових актів, а також програмних документів з метою забезпечення відповідності національного законодавства та практики у сфері кримінальної юстиції України стандартам ЄКПЛ. Проєктом була надана підтримка у проведенні низки тренінгів щодо різних положень ЄКПЛ та кримінального процесу України крізь призму європейських стандартів для представників юридичних професій, а саме: прокурорів, адвокатів та суддів. Діяльність, спрямована на розвиток професійних та операційних спроможностей включала переклад та запуск курсів «Навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій» (Human Rights Education for Legal Professionals / HELP) зі вступу до ЄКПЛ та ознайомлення з ЄСПЛ, а також зі статті 5 ЄКПЛ.

Проєктом також підтримується запуск бази даних судової практики HUDOC в україномовній версії, що полегшить доступ українським правникам до судової практики ЄСПЛ. В межах Проєкту особлива увага приділяється розробці та імплементації заходів, які будуть спрямовуватись на виконання рішень ЄСПЛ проти України, які стосуються сфери кримінальної юстиції і включають, але не обмежуються справами із забезпечення ефективного розслідування згідно зі статтями 2 та 3, стандартів, встановлених у статті 5, обґрунтованість тривалості кримінального провадження згідно зі статтею 6 та інше. У подальшій діяльності Проєкт продовжуватиме розповсюджувати стандарти ЄСПЛ, зосереджуючи особливу увагу на цих трьох напрямках.

Проєкт Ради Європи «Підтримка конституційних і правових реформ, конституційне правосуддя та допомога Верховній Раді у проведенні реформ, спрямованих на підвищення її ефективності» [12]. По суті вся діяльність Проєкту, яка спрямована на проведення та реалізацію виборчої реформи, реформи парламенту або конституційної реформи, є відображенням фундаментальних основ прав людини, які були закладені в статтях ЄКПЛ:

- Стаття 6 «право на справедливий суд»;
- Стаття 7 «ніякого покарання без закону»;
- Стаття 13 «право на ефективний засіб правового захисту»;
- Стаття 3 Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Право на вільні вибори».

Більшість статей ЄКПЛ стали основою Доповіді щодо правовладдя, яку Венеційська комісія Ради Європи схвалила на своєму засіданні в березні 2011 року та Додатку до цієї доповіді «Rule of Law Checklist» (Мірило правовладдя) (2016 р.). Вони знайшли своє відображення в таких принципах

Верховенства права як законність, юридична визначеність, запобігання зловживанню повноваженнями, рівність перед законом і недискримінація, доступ до правосуддя. Сьогодні Проєкт працює над адаптацією «Rule of Law Checklist» до українських реалій та практики, аби ці основоположні принципи Верховенства права стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя.

Проєкт Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» [13]. В межах Проєкту було здійснено переклад українською мовою посібників «Адміністрування та Ви», «Доступ до правосуддя», а також Оглядів практики Європейського суду з прав людини за 2018 та 2019 роки. Ці документи містять комплексний огляд стандартів Конвенції про захист прав людини та практики ЄСПЛ у відповідних сферах прав і свобод.

Крім того, експерти Проєкту надали низку експертних аналізів, які включали питання стандартів Конвенції, зокрема в сфері доступу до правосуддя, відповідальності суддів, функціонування системи безоплатної правової допомоги.

Проєкт також систематично надає експертні висновки та рекомендації щодо законодавчих ініціатив в сфері судової реформи та їх відповідності стандартам, які передбачені ЄСПЛ.

Стаття 10 створює позитивні зобов'язання держави створювати ефективні механізми для захисту медійних працівників для створення сприятливого середовища для участі в суспільних дебатах.

Проєкт підтримує створення інформаційного ресурсу (порталу) для захисту журналістики, безпеки журналістів та інших медіа-учасників в Україні та приведення медійного законодавства до стандартів Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про захист прав людини". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Посібник Ради Європи. URL: <https://edoc.coe.int/fr/convention-europenne-des-droits-de-l-homme/8528-the-european-convention-on-human-rights-a-living-instrument.html>
3. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). URL: <https://www.echr.coe.int/home>
4. Проєкт Ради Європи «Стамбульська конвенція: інструмент для посилення боротьби з насильством стосовно жінок і домашнім насильством в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/the-istanbul-convention-a-tool-to-advance-in-fighting-violence-against-women-and-domestic-violence-in-ukraine>
5. Проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/combating-violence-against-children-in-ukraine>
6. Проєкт Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/socialrights>
7. Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/idps2>
8. Посібник «Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших Стандартів Ради Європи». URL: <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>
9. Проєкт Ради Європи «Захист національних меншин, в тому числі ромів, та мов меншин в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/national-minorities>

10. Проєкт Ради Європи «Підтримка інституцій для боротьби з неналежним поведженням в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/supporting-institutions-to-combat-ill-treatment-in-ukraine>
11. Проєкт Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/human-rights-complaint-criminal-justice-system-in-ukraine>
12. Проєкт Ради Європи «Підтримка конституційних і правових реформ, конституційне правосуддя та допомога Верховній Раді у проведенні реформ, спрямованих на підвищення її ефективності». URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/supporting-constitutional-and-legal-reforms-in-ukraine-phase-4>
13. Проєкт Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-support-to-the-judicial-reform-in-ukraine>